

ЗА БУКВЕНИТЕ

КИРИЛО МЕТОДИЕВСКИ ВЕСТНИК

ОПИСМЕЛЕНЪ

ИЗДАВА УНИВЕРСИТЕТЪТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ • ГОДИНА XLVI • БРОЙ 81/НОЕМВРИ 2025 г.

С ФИНАНСОВАТА ПОДКРЕПА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА КУЛТУРАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

**ДУХОВНОСТ БЪЛГАРСКА:
155 ГОДИНИ
ОТ УЧРЕДЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА
ЕКЗАРХИЯ
И 80 ГОДИНИ АВТОКЕФАЛИЯ**

Специфично българско явление

След падането на България под османска власт Българската православна църква загубва своята независимост и диоцезът ѝ преминава под ведомството на Цариградската патриаршия като единствен представител на православно население в империята („рум милет“), част от което е и българският народ. Първоначално няма опити за асимилация. Но през втората половина на XVIII в. всички български владци и други църковни сановници са заменени с гръцки, а българският език в богослужението – с гръцки. Стимулират се амбициите за елинизация на всички православни в империята и стремежът за културна асимилация на проходащата българска интелигенция и буржоазия. Това поражда съпротива сред всички слоеве на българското общество, прерастваща в организирано движение за църковно-национална независимост. Противодействието на Цариградската патриаршия се превръща в борба против гръцкото духовенство, оглавена от Неофит Бозвели и Иларион Макариополски. Неин център е Цариград, където живее многобройна българска колония. От нейно име те подават прошения до Високата порта с искания за български епископи и митрополити, за признаване на българския език наравно с гръцкия в училищата и църквите, за фиксирани заплати на висшите духовници, за построяване на български храм в Цариград и свободно издаване на български вестници и книги. През 1849 г. по инициатива на Александър Екзарх и с помощта на Стефан Богориди със специален ферман на българите е разрешено да имат свой храм в Цариград начело с български владика. Храмът приема името на първомъченик и архидякон Стефан в чест на дарителя Стефан Богориди, а цариградските българи се организират в църковна община. Излиза „Цариградски вестник“ под редакцията на Иван Богоров. Повратен момент в църковно-националната борба е т.нар. Великденска акция под ръководството на Иларион Макариополски, епископ на цариградските

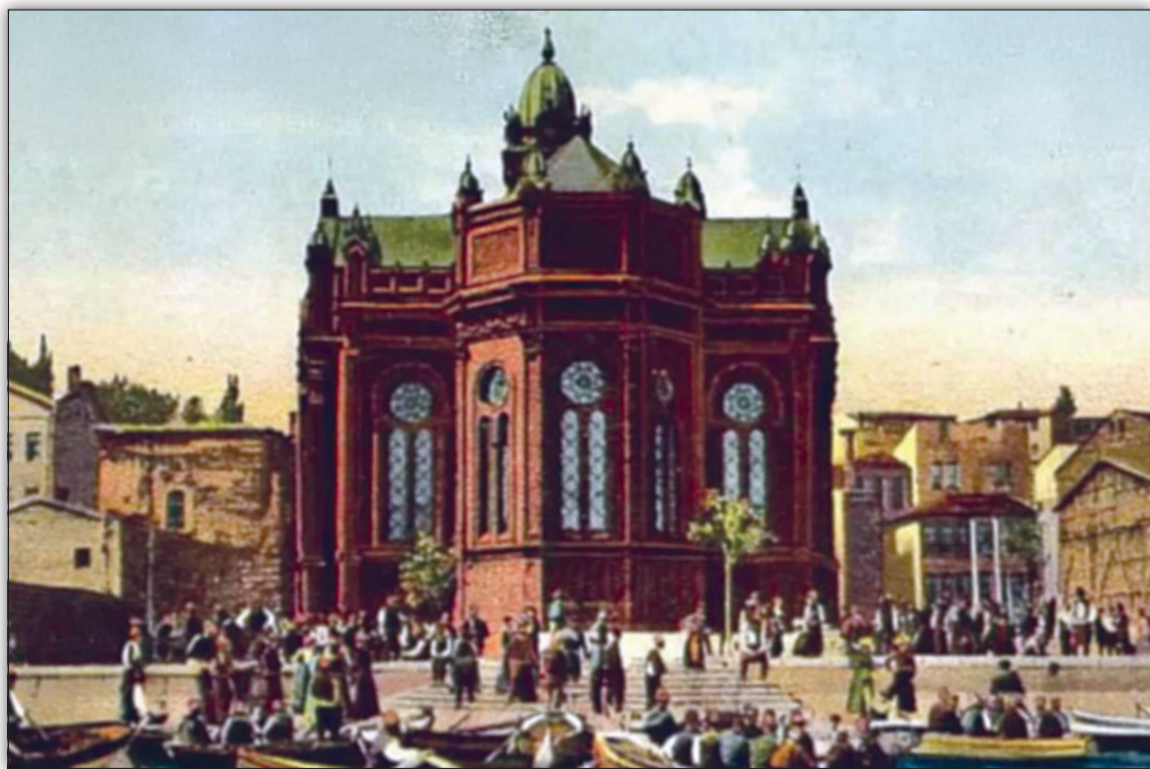
българи. На 3 април 1860 г. по време на великденската служба в българската църква в Цариград Иларион не признае името на цариградския патриарх, което според канона означава отхвърляне на неговата власт. Примерът е последван от българите в цялата страна. Активизира се и униатското движение, предвождано от Драган Цанков, което предлага присъединяване към лоното на Римокатолическата църква. Към края на 60-те години на XIX в. Цариградската патриаршия фактически загубва реалната си власт в българските земи. Почти навсякъде гръцкият клир е отстранен, а църковната институция преминава в ръцете на български духовници. След подаденото през 1869 г. прошение от цариградската община, на 27 февруари 1870 г. е издаден султански ферман, с който българите получават право да възстановят църковната си независимост под формата на екзархия. Според чл. 10 в нейния диоцез влизат 15 епархии, населени с българи. Постановява се в районите със смесено население да се проведе допитване под чия юрисдикция да останат в бъдеще и предвижда възможност към Екзархията да се присъединят оне-

зи епархии, чиито жители – поне две трети от тях – признаят нейното върховенство. Първият църковно-народен събор заседава в Цариград от 23 февруари до 24 юли 1871 г. и приема устава за управлението на Българската екзархия. На 12 февруари 1872 г. Привременният съвет избира за пръв български екзарх Иларион Ловчански – най-възрастния сред българските архиереи. По внушение от Високата порта той подава оставка и на 16 февруари с.г. за екзарх е избран Вигунски-

ят митрополит Антим. До Освобождението през 1878 г. Екзархията е институцията, която обединява българите, представлява ги пред османската власт и външния свят, ръководи техните религиозни и просветни дела и съдейства за политическото и културното им израстване. В хода на църковната борба те натрупват обществен опит и национално самочувствие – необходими условия за националното ни освобождение и утвърждаване. След обявяването на Руско-турската освободителна война, през април 1877 г. по искане на Високата порта екзарх Антим I е свален от поста си и изпратен на заточение в Ангора (дн. Анкара) заради защитата на българите пред международната общественост след потушаването на Априлското въстание. На 24 април с.г. избирателен събор в Цариград, в който влизат трима митрополити и 13 миряни, избира и провъзгласява за нов екзарх Ловчанския митрополит Йосиф (1840 – 1915). След Освобождението на България (1878 година) Екзархията функционира в съгласие с учредителния ферман от 1870 г., със седалище в Цариград. Въпреки противопоставянето на турското правителство, по настояване на руския посланик в Цариград нейната юрисдикция се простира върху територията на васалното Българско княжество и на полуавтономната Източна Румелия (до

1885 г.) и на останалите в пределите на Османската империя земи, населени с българи екзархисти. Така и след възстановяването на българската държава през 1878 г. Екзархията продължава да крепи националното съзнание на македонските и тракийските българи. По своя характер, мащаби и последици църковното ни движение е специфично българско явление, единствената проява на националната революция, която няма паралели във възрожденската история на останалите балкански народи. Характерно за България е, че в това движение редом вървят миряни и духовници, под лозунги светски и национални, а не само религиозни. Без колебание Екзархията може да се нарече национално обществено-политическо представителство на българския народ в борбите за решаване на национално-освободителния въпрос. Исторически погледнато, Българската екзархия надхвърля рамката на църковна институция. Тя е възприемана като юридически признато общонационално представителство, което „превежда“ националната идея на езика на институциите: прави възможни общностното самоуправление, публичността, просветната мрежа и административния опит, без които модерната нация трудно би консолидирала устойчиви структури.

Проф. Боряна Бужашка

Належащи размисления

Петко Славејков и неговите съмишленици за църковния въпрос

Църковният въпрос е изследователски проблем, обхващащ събитията в период от повече от 30 години. Най-подробен източник за неговото изследване е българският периодичен печат – най-вече този в Цариград, който се развива като културен феномен именно покрай църковните борби на българите. Сред всички вестници, излизали в столицата, „Македония“ се утвърждава като народна трибуна, от която Петко Славејков и неговите съмишленици разглеждат въпроса. В редколегиата освен Петко Славејков са Тодор Икономов, Гаврил Кръстевич, митрополит Григорий, Марко Балабанов, екзарх Йосиф, Светослав Миларов. С идеите и разбиранията си за проблемите на съвременното, които пропагандира, в-к „Македония“ се нарежда в революционното крило на просветителите, в партията на „младите“.

От страниците на в. „Македония“ Славејков отстоява правото на българите да имат своя самостоятелна православна църква, управлявана от български клир в онези области, в които населението в огромната част е българско по народност, както и правото на вероизповедание на собствен език и развитието на образование на български език. Славејков предлага програма за излизане от асимилаторската политика на гърците, изразяваща се в реализация на две задачи: 1, развитие на свое „частно образование“ на общинско и областно равнище; 2, върху основата на „частните образователни гружества“ да се развива общо българско образование. Под частни образователни гружества Славејков разбира български, независими, т.е. различни от съществуващите към момента места за просвета, където образованието да се провежда не на гръцки, а на български език, и да не бъде администрирано от турската власт. Високото просвещение, смята той, ще ни освободи от чуждото влияние, а когато това се случи, то ще стане общодостъпно за всички българи: „Само от смето, което бащи и бра-

тия ни остава наследство и го имаме в ръка, да гледаме от него да отведим особен плод и особен ще го направим с влиянието на своя характер, своя народен дух, на своята цел в образованието“.

Голямо внимание той обръща на книжнината, която не трябва да бъде невръстно отпоче на гръцката, „нищо сподирница на коя да е друга книжнина“.

Навърх тържествения ден – 28 февруари 1870 г., когато след десет години непрестанна неравна борба е получен най-накрая султанският ферман за независима българска църква, във в. „Македония“ излиза статия, задаваща въпроса: „Какво ще правим сега?“. Вестникът е силно ангажиран с тези събития и в тях Славејков и кръгът около него оформят ядрото на партията на „младите“. Те

си за определен мандат, а за управлението на чисто гражданските дела да се устрои един обществен съвет. Това фактическо разделение на духовната от светската власт Славејков предлага да се случва и на по-ниско административно равнище в съответни епархиални свещенически и мирянски съвети, а всички те да произлизат от волята на българския народ.

Излагайки демократичните си виждания, в тази поредица е загатнато и голямото опасение на Славејков от възможността да останат излъгани народните надежди: „Ние никога не веруваме, че нашите старци са ся старали да развалят, за да седнат на фенерската власт. Никога не веруваме, че те видяха и разкриха раните, които направи Фенер на народът

Глава на број №1, 3 декември 1866 г.

отварят първата страница от една дълга политическа разпра, която става съществена характеристика на политическия живот в Третата българска държава.

В няколко поредни броя на вестник „Македония“ излиза публикацията „Належащи размисления“, в която Славејков разсъждава върху съборността на Източната православна църква и единоначалието в Римокатолическата, отбелязва спецификите на различните национални църкви на Изток, пречупвайки ги през народностния характер, като за българите смята, че най-удачно е синодалното устройство.

Съзнаващ онова първично разделение между властващи и подчинени, от което е заплашена и устройващата се независима българска църква, Славејков предлага да се изработи устав, според който да се устрои ръководно тяло – Свети събор, който да се занимава изключително с църковните дела, членовете на който да заемат длъжностите

ни, за да посегнат подир да ги отворят по-големи“.

Славејковото предложение за мандатност, за демократичния принцип на ротация при заемането на длъжностите от бъдещите членове на управленските органи го сблъсква с представителите на консервативното българско крило в църковната борба – това на Иларион Макариополски, кръга около него и в. „Право“.

Републиканските буржоазнодемократични идеи на Славејков го правят неудобен за партията на „старите“ и той не е поканен да участва нито в комисията по подготовката на църковния устав, нито в Народния събор през 1871 г. в Цариград. Това не му пречи да атакува както дейността на комисията, така и самия Макариополски, у когото вижда гордия и деспотичен дух на фанариотското духовенство. Не стига това, ами развратността на гръцките владици, срещу която въстават неведнъж българите, възкръсва в скан-

Петко Славејков (1827 – 1895)

далната личност на българския архимандрит Григорий, който е кандидат от партията на Макариополски и постоянен герой в допуските на в. „Македония“.

При обсъждането на проекта за устав и система за избор при устройството на Българската екзархия вестник „Македония“ алармира, че чорбаджийството и духовенството си подават ръка. Техните подмолни опити да се спогодят с гръцките владици и Патриаршията дават живот на най-големите опасения на Славејков и неговите сподвижници от в. „Македония“.

Голямото си разочарование от развилите се църковни събития Славејков излива в статия, озаглавена „Двете власти и касти (или днешната екзархия и що ни обещава тя)“. Всичко, което е разбирал, предусещал и за което е предупреждавал Славејков, се сбъдва. Надеждите му, че българите могат да имат свое духовенство, което да бъде пример за християнско благочестие и човешка добродетел, пропадат пред неумолимата действителност, която властва над живота, откакто свят светува. Оказва се, че свободният християнски и пълен с добродетели обществен живот „без калугерократия и аристократия“, за който се бори Славејков, е невъзможен. При отсъст-

вието на истинска аристокрация той вижда съсловие на чорбаджиите да изземва от народа управлението на църковните дела, заменяйки сътрудничеството си с гръцките владици преди сега с българските. Това сътрудничество е против републиканските и буржоазнодемократичните идеи, които изповядва Славејков в „Македония“.

Глашатаят на излъганото за пореден път трето съсловие сравнява обществените настроения с тези по време на революционната 1789-а във Франция, говори за възмездие и заплашва недоволството да изригне като вулкан. В резултат в. „Македония“ е забранен за пореден, 5-и и последен път, а Славејков е предаден на турската полиция по донос, уличен като бунтовник от средите на „старите“.

Заслугите на Петко Славејков в църковната борба са безспорен факт. С цялата си публицистика, с просветителската си дейност, с републиканските идеи, демократичния дух и с активните си политически действия Славејков превръща църковната борба в национална кауза, обединяваща българите от Мизия, Тракия и Македония под знака на православието.

Д-р Боян Аспарухов

Мост към политическа независимост

През втората половина на XIX в. настъпват съществени промени в общественно-икономическия живот на българския народ. Протестът срещу духовните потисници – гръцките владици, придобива общонароден характер. Отношенията на Българската църква с Цариградската патриаршия са трагични. Засилените действия по налагане на гръцкото духовно влияние над българите предизвикват ясно изразена съпротива. Българският народ се вдига на решителна борба за църковна и национална независимост. През 1858 г. на свикания от Вселенския патриарх събор българските представители издигат две основни искания: избор на архиереи по места и архиереите да владеят български език (т.е. за националността им нищо не се казва). И когато те са отхвърлени от гръците, българските епископи решават самостоятелно да провъзгласят своята църковна независимост. На 3 април 1860 г. по време на Великденската служба в българската черква „Св. Стефан“ в Цариград епископ Иларион Макариополски не споменава името на патриарх Кирил, което е публична форма на непризнаване на гръцкия патриарх за глава на Българската църква. Постъпката му е посрещната с всенародно ликуване – българите приемат това като окончателно отделяне от гръцката патриаршия.

Последвалият отказ на Портата да признае самостоятелността на Българската църква и постоянният ѝ стремеж да разпалва вражди, а също отлъчването на българските епископи на църковния събор в Цариград действат отрезвяващо на българите и ги вдигат на масова борба против гръцкото духовенство и влиянието му.

Българите искат в църквите им да се служи на роден език, да не се пречи да бъдат откривани български училища, в българските епархии да бъдат поставени за владици българи, желани от народа, най-после – да се създаде независима българска църква. Руският синод разбира правотата

Гаврил Кръстевич

на българите, но не иска да се противопоставя на Цариградската патриаршия с цел да се запази единството на православието на Изток. Руските архиереи от Св. синод и митрополит Филарет Московски от гледна точка на каноните се съгласяват с българската страна, но призовават и гръците, и българите към взаимни отстъпки, благоразумие и съгласие. Като цяло Руската православна църква се старае да бъде неутрална в гръцко-българската кавга, въпреки личните симпатии на първите в йерархията – митрополит Филарет и Макарий Московски – към българите. Самият император Александър II се отнася критично към доклада на оберпрокурора на Св. синод граф Д. А. Толстой от 1860 г. по българския църковен въпрос и в своите писмени забележки отбелязва благосклонното си отношение към българската позиция. Политиката на руската дипломация рязко се променя от втората половина на 60-те години, когато за руски посланик в Цариград е назначен генерал Н. П. Игнатиев. Пет години от своето пребиваване в Цариград той посвещава на уреждането на българския църковен въпрос. Отначало се придържа изцяло към официалната руска позиция и неуморно търси компромисни решения, които да помирят българите и Патриаршията, да запазят единството на православната църква, но

да се задоволят и българските църковно-народни искания. Руският посланик се застъпва енергично и подпомага завръщането в Цариград на заточените владици Иларион Макариополски и Авксентий Велешки. Под негово влияние новоизбраният патриарх Григорий VI изработва проекта за автономна българска църква, като заявява: „Аз със собствените си ръце построих мост за политическата независимост на българите“. Срецу това обаче се обявяват българските максималисти и гръцките шовинисти. Не е доволен и великият везир Али паша, защото в проекта „се създава българска църковна област с определени граници, при това наричана България“.

Избухналото Критско въстание (1866 – 1869) повлиява за решаването на българския църковен въпрос. От една страна, в желанието си да привлече българите за обща борба срещу Турция гръцкото правителство моли Патриаршията да направи отстъпки. От друга страна, Портата също се старае да привлече българите, като се страхува, че отхвърлянето на техните искания може да активизира националноосвободителното движение. Поради непримиримите противоречия Високата порта поема инициативата.

Българинът Гаврил Кръстевич – висш сановник при султана, не без влиянието

на граф Игнатиев подготвя проект. И въз основа на него на 28 февруари 1870 г. султанът издава ферман, с който се учредява Българска екзархия с 15 безспорни епархии и 12 смесени – тяхната принадлежност ще се определи от жителите им чрез гласуване. Българската екзархия трябва да действа автономно и да се оглавява от екзарх. За пръв духовен глава се избира Антим Вдински.

Малко по-късно, когато велик везир става Мухад паша, част от висшата османска администрация оценява фермана като грешка. Изказват се мнения, че така определени, границите на Българската народна църква в някаква степен очертават силуета на бъдеща българска държава. Нами-

чалната позиция: „Длъжен съм да призная, че ако се бе постигнало споразумение между българите и гръците, то трябваше да бъде санкционирано от турското правителство с ферман, а това щеше да срещне много по-големи мъчнотии във Високата порта, а също и в западните държави. При новото разрешение самата Висока порта дава ферман на българите за самостоятелна църква, сама признава принципа на националността, който винаги се е старала да изключва от своята вътрешна организация. Днес приема народните желания и дели православните си поданици на славяни и на гръци. Следователно е оправдано да считаме това разрешение на българо-гръцкия църковен въпрос като

Граф Н. П. Игнатиев

райки в тяхно лице подкрепя, Вселенският патриарх провъзгласява схизма и моли да се обезсили ферманът. Обявяването на схизмата е удар за руския посланик. Като дълбоко религиозен човек Игнатиев възприема схизмата като голяма трагедия в духовен план. Като политик той разбира, че разколът на Православната църква в Османската империя ще отслаби позицията на Русия. Но като поборник на националноосвободителното движение на българите той вижда в създаването на българската национална църква безспорна крачка към освобождението на България. В телеграмите си до канцлера А. М. Горчаков от 3 и 15 март 1870 г. граф Игнатиев обобщава резултатите, постигнати с мъдро отстъпление от първона-

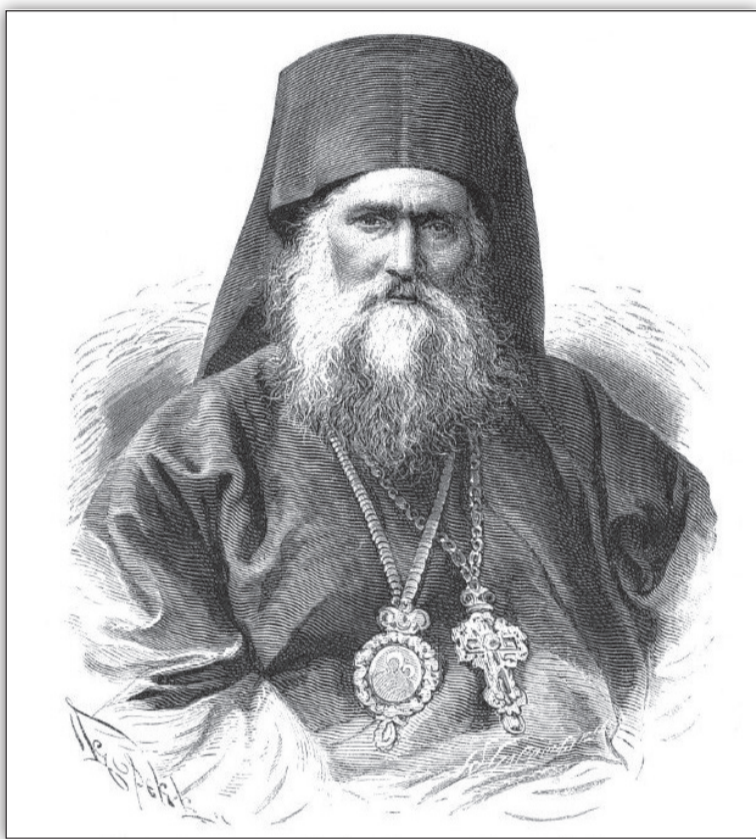
един щастлив край на нашите петгодишни усилия“. В записките си Игнатиев отбелязва: „Религиозната страна на въпроса е от второстепенно значение. Религиозното знаме прикрива едно истинско народно възраждане, в основите на което се очертава историческото условие да се постигне по-широка политическа свобода“. Действията на Игнатиев са съдействали в значителна степен за самостоятелността на Българската църква. Като цяло борбата за национална църква е белег за развитие на националното самосъзнание, способства за консолидацията на българската нация и по този начин приближава следващия етап на освободителното движение – борбата за политическо освобождение.

Калина Канева

Морален арбитър

Екзарх Антим I като председател на Учредителното събрание в Търново през 1879 г.

Проф. Вера Бонева

Графичен портрет на Антим Видински, направен от натура в хода на Учредителното събрание

Екзарх Антим I (1818 – 1888) заема особено важно място в българската църковна и политическа история на XIX век. Високообразован архиерей, изключителен проповедник и една от най-авторитетните личности на своето време, той се утвърждава като естествен лидер в борбата за църковна независимост и като морален ориентир в първите години на възстановената българска държава. В националната памет името му остава не само като първи български екзарх, но и като председател на Учредителното събрание в Търново – на форума, който поставя основите на конституционния живот в България.

Пътят на Антим до тази роля е дълъг и изпълнен с изпитания. Като екзарх той застава твърдо зад българската кауза в едни от най-драматичните години на XIX век. След Априлското въстание и в навечерието на Руско-турската война той не се колебае да защитава българските интереси пред европейската общественост – позиция, която му струва престола

и свободата. През 1877 г. е отстранен от екзархийския престол и изпратен на заточение в Анкара. Завръщането му след Освобождението е възприето от съвременниците като символ на нравствена устойчивост и лична жертвеност. Посрещан тържествено в София, Видин и редица други градове, той отново заема мястото си сред най-уважаваните обществени авторитети в страната.

В края на януари 1879 г. бившият екзарх, тогава Видински митрополит Антим, пристига в Търново като член на Учредителното събрание по право. Още от първите заседания става ясно, че неговото присъствие придава на форума особена тежест. Той е възприеман не просто като духовник, а като личност, олицетворяваща приемствеността между борбата за църковна самостоятелност и изграждането на новата българска държава. На второто заседание е поканен да поеме временно председателството, а на 22 февруари 1879 г. след гласуване е провъзгласен за постоянен председател

на събранието – решение, продиктувано не толкова от процедурни съображения, колкото от искреното уважение към „многострадавшия народен пастир“.

Начело на Учредителното събрание Антим се стреми да наложи дух на умереност, съдержаност и взаимно уважение. Това се оказва решаващо в напрегатната политическа обстановка, когато част от депутатите настояват за прекъсване на заседанията в знак на протест срещу решенията на Берлинския договор и за отправяне на протестен мемоар до Великите сили. Макар лично да споделя болката от националното разпокъсване и да съчувства на идеята за обединение, председателят застава на позицията на политическия реализъм. Заедно с умерените дейци и представителите на руската администрация той успява да предотврати разпускането на събранието и да запази хода на конституционния процес.

Здравето му, силно разклачено от годините на напрежение, преследване и заточение, не му позволява да присъства на всички заседания. Въпреки това Антим следи отблизо работата на събранието и заема

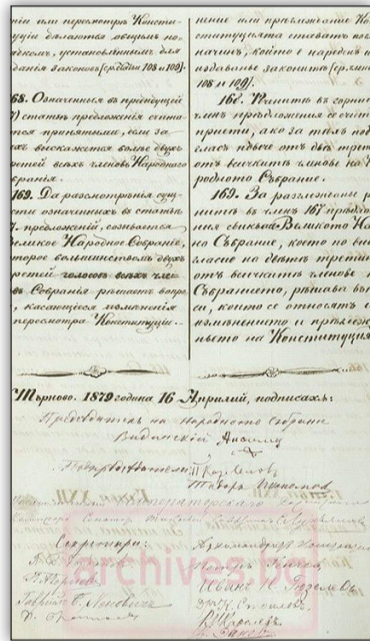
ясни позиции по основните въпроси. В дебатите около свободата на печата той настоява за специален режим за църковните книги, а по въпроса за религиозната пропаганда проявява увереност, че православието няма нужда от административна защита, защото е дълбоко вкоренено в живота на българското общество.

Особено значим е приносът му за формулиране-

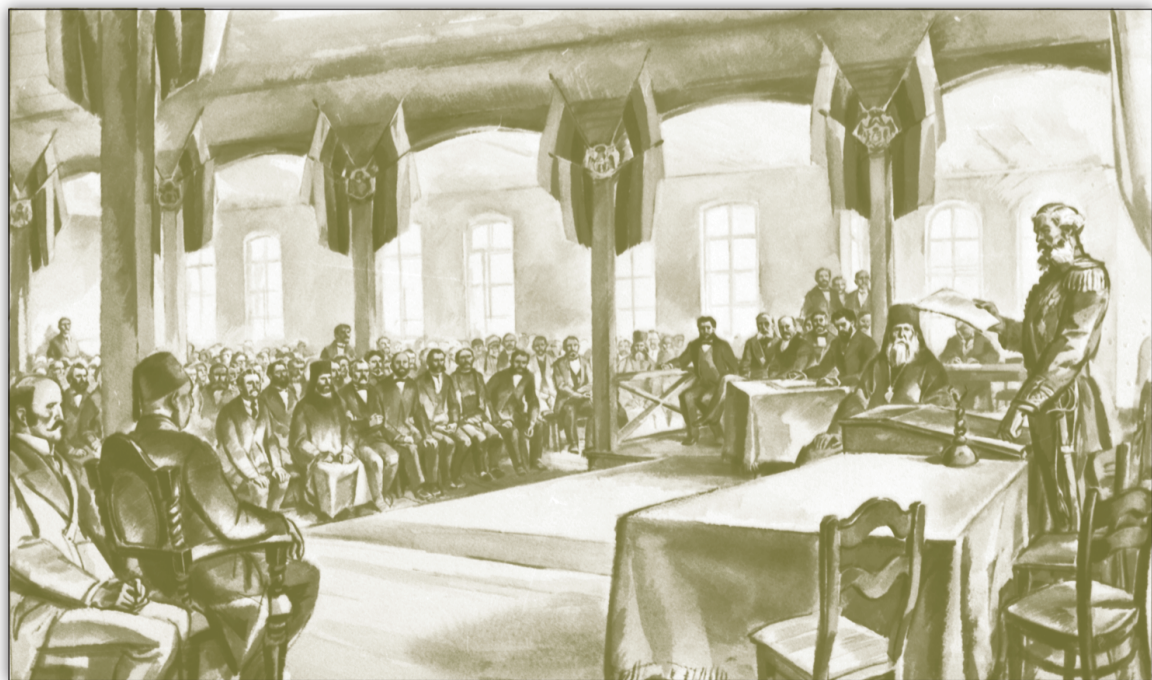
ва. Благодарение на неговата позиция в Търновската конституция е утвърден принципът за единството на българската църковна област и нейната административна независимост, като същевременно е оставена възможност за бъдещо преодоляване на схизмата с Вселенската патриаршия и за защита на българските църковни интереси и извън границите на княжеството.

На 14 април 1879 г., в края на работата на Учредителното събрание Антим произнася кратка, но въздействаща реч, в която сравнява събранието с кораб, преминал през бури и достигнал пристанището си. Неговият подпис стои първи под приетата Търновска конституция. Този документ поставя основите на българския конституционен живот.

Независимо от личните му съмнения за политическата зрялост на съвременниците му, ролята на Антим като председател остава безспорна: той е морален арбитър, стабилизиращ фактор и жива връзка между църковната борба за независимост и политическото изграждане на модерната българска държава.

Саморъчният подпис на Антим Видински под ръкописния оригинал на Търновската конституция – ЦДА, ф. 173К, оп. 6, а.е. 3116, л. 19.

Пано, изобразяващо откриването на Учредително събрание с речта на княз Александър Дондуков-Корсаков; на преден план вдясно е изобразен Антим Видински. Музей „Възраждане и учредително събрание“ във Велико Търново

Схизмата – дългата изолация на Българската църква и нейната цена

Схизмата над Българската екзархия, обявена през 1872 г. от Цариградската патриаршия, е една от най-граматичните и дълготрайни последици от борбата за църковна независимост. Тя е не просто каноничен спор, а дълбок конфликт с политически, културни и национални измерения, който белязва живота на българите в продължение на повече от седем десетилетия. В продължение на 73 години Българската православна църква остава изолирана от останалия православен свят – факт с тежки последици както за нейния международен авторитет, така и за съдбата на българските общности в Османската империя и извън нея.

Схизмата възниква не като внезапен конфликт, а е резултат от дълго натрупвано напрежение около правото на българите да имат собствена църковна организация. Създаването на Българската екзархия през 1870 година разрушава господство на Цариградската патриаршия над православно население в европейските владения на Османската империя. За Патриаршията това не е просто административна промяна, а тежък удар върху нейните позиции, влияние и престиж. Обвинението в етнофилетизъм се превръща в удобния каноничен инструмент, с който този конфликт е облечен в богословска форма. В действителност зад него стоят съвсем конкретни и земни интереси – контрол върху епархии, върху паството и върху огромно пространство, в което българското национално движение вече е започнало да подкопава стария църковно-политически ред.

За българите последиците от схизмата са тежки и дълготрайни. Макар че Екзархията функционира и изгражда широка мрежа от църкви и училища, тя остава в изолация от останалите поместни църкви. Българските архиереи не

са признавани, българските духовници са поставени в неравностойно положение, а всяко международно църковно общуване е силно затруднено или направо невъзможно. Това има не само символични, но и напълно практически измерения – отслабва се позицията на българската кауза в международен план и се усложнява защитата на българските общности в Македония и Одринско.

Чрез училищата, църковните общности и просветната дейност тя поддържа българската идентичност там, където гържавата няма достъп. Така схизмата парадоксално съвпада с периода, в който Екзархията изпълнява една от най-важните си исторически мисии – да бъде институционалният гръбнак на българската кауза извън границите на свободната гържава.

отношения, на балканските конфликти и на съперничеството между Великите сили. Българската страна прави многократни опити за сближаване, но те се сблъскват с недоверие, политически резерви и канонични спорове. Междувременно схизмата прогълтава да тежи като символ на непълната международна легитимност на Българската църква.

зната отново за канонична част от православно семейство. Това е безспорно голям исторически акт, който слага край на десетилетията изолация. Но цената на това решение не е малка. В новите политически условия Българската църква вече се намира под силния натиск на комунистическата власт, която използва именно момента на международното признание, за да засили контрола си върху нея.

Особено тежки и до днес слабо осмислени остават последиците от вдигането на схизмата за българското църковно присъствие в Истанбул и в пределите на Турция. С този акт Българската църква не само не възстановява старите си позиции, но на практика се лишава от ролята си на защитник на тамошните български общности. Огромно имущество – храмове, сгради, фондове и институции, изграждани десетилетия наред от Екзархията – остава извън нейния реален контрол. Така едно историческо наследство, създадено с огромни усилия през XIX и началото на XX век, е окончателно изгубено, а българското църковно присъствие в града е сведено до символични следи.

Историята на схизмата показва по ясен начин колко тясно са преплетени в българския случай църковният, националният и политическият въпрос. Тя е едновременно символ на борбата за самостоятелност и на високата цена, която тази борба изисква. И макар формално да приключва през 1945 г., нейното наследство продължава да тежи върху църковната и историческата памет. Схизмата не е просто епизод от миналото – тя е ключ към разбирането на сложния път, по който Българската църква и българската нация вървят към своята институционална и духовна зрялост.

Проф. Боряна Бужашка
Проф. Ваня Добрева

Томосът, подписан от Вселенския Константинополски патриарх Вениамин през 1945 г., отменящ наложената през 1872 г. схизма над Българската православна църква

The tomos signed by Benjamin, Ecumenical Patriarch of Constantinople, in 1945 lifting the schism imposed on the Bulgarian Orthodox Church in 1872

Въпреки това Българската екзархия не се отказва от линията си. Напротив – именно в условията на изолация тя се превръща в още по-важен стълб на националната устойчивост.

След Освобождението въпросът за вдигането на схизмата остава открит, но решението му се оказва изключително трудно. Дълги години той е заложник на сложни международни

Едва през 1945 г., в коренно променена политическа обстановка, се стига до нейното вдигане. С решение на Вселенската патриаршия Българската православна църква е при-

Дипломат от историческа величина

Екзарх Йосиф I – духовен водач и архитект
на българската църковна политика

Екзарх Йосиф I – ЦДА, ф. 989К, оп. 1, а.е. 5

Екзарх Йосиф I (Лазар Йовчев, 1840 – 1915) е една от най-влиятелните и в същото време най-дълго действащите личности в българската църковна и национална история. Близко четири десетилетия той ръководи Българската екзархия в условията на непрекъснати политически сътресения, международен натиск и остри конфликти на Балканите. Името му се свързва не само с духовното управление на Църквата, но и с дългосрочна, търпелива и последователна стратегия за съхраняване на българската идентичност извън границите на свободната ѝ държава.

Роден в Калофер, Йосиф получава сериозно и изключително модерно образование. Учи в Пловдив и Белград, а през 1870 г. завършва философия и право в Сорбоната в Париж. Тази европейска подготовка оформя у него широка култура, отлична езикова компетентност и усет към сложните дипломатически и политически процеси на епохата. След завръщането си в Цариград той се включва активно в църковно-обществените дела, приема монашество и бързо се налага като една от най-перспективните личности в управлението на Българската екзархия. През 1877 г. е избран за български екзарх – пост, който заема до края на живота си.

След Берлинския конгрес от 1878 г. ролята на Йосиф придобива решаващо значение. Българският национален въпрос остава нерешен, а огромни български маси в Македония и Одринско остават под османска власт. Седалището на екзарха остава в Цариград – не за удобство, а поради стратегическа необходимост. Оттам той ръководи мрежа от църковни общини, училища и настоятелства, които се превръщат в основен носител на българската национална идентичност. Под негово ръководство Екзархията изгражда и поддържа стотици църкви и над хиляда училища – една истинска паралелна духовно-просветна държава в рамките на Османската империя.

За Йосиф образованието и духовното единство не са второстепенни задачи, а главно средство за национално оцеляване. Той последователно отстоява разбирането, че българската кауза трябва да се води не само с оръжие, но и с училища, книги, църковни общини и търпелива институционална работа. Именно тук се проявява неговият специфичен стил – предпазлив, умерен, често обвиняван в прекалена дипломатичност, но в дългосрочен план изключително ефективен.

Екзарх Йосиф изгражда сложна система от отно-

шения с Високата порта и с Великите сили. Той умее да използва противоречията между тях, без да излага Екзархията на пряк риск. Този балансиращ подход често предизвиква недоволство в Княжество България, където по-радикалните среди го упрекват в прекомерна предпазливост. Историята обаче показва, че именно тази линия позволява Българската екзархия да оцелее и да функционира десетилетия в изключително враждебна среда.

Балканските войни и последвалата национална катастрофа нанасят тежък удар върху делото на Йосиф. Загубата на епархии, унищожаването на църковноучилнищната мрежа, преследванията и масовите бежански потоци разклащат из основи всичко, което е градено десетилетия. Въпреки това екзархът не престава да подпомага пострадалите и да съхранява институционалната и моралната цялост на Църквата. До последните си дни той е символ на една политика на търпение, постоянство и историческа отговорност.

Смъртта му през 1915 г. бележи края на цяла епоха. С нея приключва периодът, в който Българската екзархия е не просто църковна институция, а централен стълб на националната кауза извън границите на държавата.

В лицето на екзарх Йосиф I се съчетават духовник, държавник и дипломат от историческа величина. Той е човек не на гръмките слова и демонстративни жестове, а на дългото, търпеливо и систематично строителство. Неговото дело показва, че в условията на международен натиск, политическа несигурност и национални катастрофи именно стабилизиращата институционална работа може да се окаже решаваща за оцеляването на една общност. Затова Йосиф остава не просто църковен предстоятел, а една от ключовите фигури в историята на българската национална устойчивост.

Д-р Арсени Колев

Православната колекция в Екзархийската библиотека

Екзархийската библиотека в Истанбул информира за религиозните доктрини и спомага за интегриране на православната култура в едно инославно общество. Тя е пример за толерантност към публикациите на представителите на различни религиозни общности. Интересният ѝ фонд е неотделима част от социалния организъм на Екзархията.

Книжната сбирка се съхранява в сградата на Метеха. Основното му предназначение е да подслонява поклонници. Има и културно-просветна функция, защото в него са се отпечатвали вестници, а през 1857 г. е открито българското училище „Св. св. Кирил и Методий“. Къщата е закупена по инициатива на екзарх Йосиф I през 1907 г. и става седалище на Българската екзархия до 1913 г. Днес в Метеха в три стаи се съхранява библиотечната колекция.

По споразумение между Централната библиотека на БАН и Българската екзархия в Истанбул е създаден опис на книгите в електронна и печатна форма. Каталогизацията на сбирката от книги и дигитализацията на църковния архив в Българската екзархия са завършени, като към сниманите книги са направени и библиографски записи в библиотечно-информационната система Alerp 500. За описанията са направени справки от библиографските описи на М. Стоянов, В. Погорелов, Ал. Теодоров-Балан и описа „Български книги 1878–1944“. Ползвани са и електронните каталози на НБКМ, НБ „Иван Вазов“ в Пловдив и Библиотеката на Софийския университет. В библиотеката на Българската екзархия освен притежаваните от Екзархията се съхраняват и книгите от третокласното училище в Лозенград, от свещеническото българско екзархийско училище и от църквата „Св. Георги“ в Одрин.

В сбирката преобладава религиозна книжнина на български и църковно-славянски език, има книги и на

руски, сръбски, английски, френски, немски, гръцки, украински и румънски език. Изградена е от богата богословска и богослужбена литература. Изобилстват издания на Библия, евангелия, апостоли, часослови, минеи, октоици, различни видове молитвеници, исторически съчинения, книги по църковна история; проповеди, поучения, слова. Има доста учебна литература, издадена в Солун от „Книжарница на К. Г. Самарджиев & Сие“, от която няма запазени екземпляри в България, както и книжки с поучения като Закон Божий, детски разкази с нравоучителен характер и различни религиозно-педагогически пособия. Налични са и всички рождественски притурки за деца от „Църковен вестник“ и „Духовна култура“.

Във фонда има художествена литература на български автори и преводи на световната класика. Част от Екзархийската библиотека е и личната книжовна сбирка на митрополит Борис Охридски, който през 1903 г. като йеромонах е извикан от екзарх Йосиф в Цариград и му става доверен помощник. Той участва активно в развитието на църковното и просветното дело и в освободителното движение в Одринско, Македония и Тракия. Става митрополит през 1910 г. Това обяснява множеството дарствени надписи върху книгите му от автори като А. Страшимиров, Е. Спространов, Л. Бобевски, Н. Начов, архимандрит Панарет, М. Калнев, В. Златарски, И. Снегаров, Б. Цонев, Ал. Теодоров-Балан и др.

Изявени православни дейци също са предоставили личните си библиотечни колекции на Екзархийската библиотека за обществено ползване.

След 1989 г. Екзархията възобновява връзките си с България и сега е един оазис сред духовното безвремие за молитвено съприкосновение в космополитния Истанбул.

Д-р Светла Шанкалова

Духовник и обществен защитник

Екзарх Стефан – духовен лидер и обществена съвест на България

Екзарх Стефан (1878 – 1957) е една от най-сложните и значими личности в историята на Българската православна църква и на българското общество през XX век. В неговата биография се съчетават богословска ерудиция, обществена активност и рядко срещана морална смелост. Той остава в историята не само като предстоятел на Църквата, но и като духовник, който не се колебае да заеме ясна позиция в периоди на тежки политически и нравствени изпитания.

Роден в Широка лъка в семейство на свещеник и учител, бъдещият екзарх израства в среда, в която църковното служение и просветното дело са естествено свързани. Образованието му в Самоковската духовна семинария и в Киевската духовна академия, а по-късно и специализациите му в Западна Европа, оформят интелектуален профил, рядък за български духовник от това време. Той съчетава дълбоко познаване на православната традиция с усет към съвременните обществени и философски идеи, както и с ясно съзнание за обществена мисия на Църквата.

През 1922 г. Стефан е избран за Софийски митрополит – пост, който в условията на продължаващата липса на редовен екзарх го превръща фактически в най-влиятелния представител на Българската православна църква. В тази роля той се утвърждава като активен пастир и обществен говорител. Проповедите и публичните му изяви засягат както религиозни, така и социални и морални проблеми – бедността, политическото насилие, обществените разделения, кризата на ценностите. След атентата в църквата „Св. Неделя“ през 1925 г. той призовава към примирение и отхвърляне на омразата, утвърждавайки образа си на морален коректив в едно дълбоко разкъсано общество.

Стефан има и ясно изразено международно влияние. Благодарение на езиковата си подготовка и контактите си в чужбина той представя Българската църква на редица международни форуми и поддържа активни връзки с богословски и църковни

среди извън страната. Именно той се превръща в една от водещите фигури в дългия и сложен процес по преодоляване на схизмата, наложена още през 1872 г. През 1945 г. като Български екзарх той стои начело на Църквата в момента, когато е възстановено пълното ѝ канонично общение с православния свят – събитие с огромно значение за българската църковна и национална история.

Вдигането на схизмата (1945 г.)

Изборът на митрополит Стефан за Български екзарх през януари 1945 г. съвпада с преговорите за вдигане на схизмата, наложена през

Екзарх Стефан с официални лица – Йосиф Варненски, Петко Стайнов, Георги Трайков, Георги Терпешев, Антон Югово, Дамян Велчев и др., пред църквата „Св. София“ след церемонията по избирането му за екзарх, 1945 г.

1872 г. Схизмата е тежка канонична мярка, която поставя Българската православна църква извън евхаристийното общение и затруднява международните ѝ контакти в продължение на повече от седем десетилетия. През този период тя функционира автономно в национален план, но без признание от останалите поместни църкви. В годините преди 1945 г. участва активно в техническите и дипломатическите подготовки, които предхождат формалните преговори – включително чрез международни срещи, кореспонденция с представители на Вселенската патриаршия и участие в комисии, занимаващи се с въпроса за каноничните отношения. Владеенето на чужди езици, контактите му с богословски центрове и авторитетът му като Софийски митрополит са важни фактори за успешното представяне на българската страна.

След продължителни дипломатически усилия и

международни контакти Вселенската патриаршия официално отменя схизмата на 22 февруари 1945 г. Това решение е възприето като исторически акт, чрез който Българската православна църква възстановява пълното си канонично общение и престава да бъде изолирана от православния свят. Документите от този период, съхранени в архивите и публикувани в тематични сборници, свидетелстват за водещата роля на екзарх Стефан като преговарящ и представител на България. Вдигането на схизмата се превръща в основния успех на

неговото кратко, но значимо екзархийско управление. Спасяването на българските евреи (1943 г.) Като Софийски митрополит Стефан играе една от ключовите роли в недопускането на депортацията на българските евреи през 1943 г. Неговата намеса се основава на поредица от действия, документално засвидетелствани в архивни източници и в решенията на Светия синод. Сред тях е заседанието на Синода от 16 март 1943 г., на което митрополитът изготвя изложение срещу предприетите мерки срещу евреите, а Синодът решава да бъде изпратено официално писмо до министър-председателя Богдан Филев, настояващо за преосмисляне на действията по депортацията. Друга важна форма е кореспонденцията му с държавни и общински институции, политици и общественици. От запазените документи, съхранявани в ЦДА и архива на Св. синод на БПЦ, ясно личи позицията на митрополит Стефан за ху-

Цар Борис III и митрополит Стефан на Богоявление през 1943 г. Архивен фонд на БНР

манно отношение към еврейското население в страната.

Ролята на митрополит Стефан е отчетена и анализирана в редица исторически изследвания, включително в публикации, използвани от Мемориала „Яд Вашем“. В тях той е посочен като една от централните фигури в предотвратяването на депортацията на българските евреи. Неговата роля и действия се отчитат като особено значими, тъй като той използва не само институционални, но и лични ресурси – авторитет, влияние, публично слово и се откроява като духовник, който не се ограничава до църковните рамки, а активно реагира на криза с тежки морални и хуманитарни последици.

Конфликтът с комунистическата власт и интернирането

Периодът на неговото екзархийско служение (1945 – 1948) съвпада с установяването на тоталитарната власт в България. През този кратък период Стефан се стреми да запази независимостта на Българската православна църква и да изгради институционална позиция, която да не допуска превръщането ѝ в инструмент на политическата идеология. Той последователно отказва да приеме партийния контрол върху църковния живот, включително върху свещеническите назначения, синодалните решения и публичните позиции на духовниците. Тази твърдост води до нарастващ натиск от страна на новата власт. През 1948 г., след поредица от намеси в църковните дела, Стефан е принуден да подаде оставка като екзарх. След това е интерниран в с. Баня (Карловско), където остава до смъртта си през

1957 г. В архивите са запазени писма между Св. синод и различни ведомства, от които личи, че достъпът на екзарх Стефан до обществен живот е ограничен, а кореспонденцията и контактите му – строго контролирани. Въпреки това наличните сведения показват, че той запазва убежденията си и не приема компромиси, които биха подкопали автономията на Църквата. Съдбата му е типичен пример за отношението към духовните лидери, които отстояват независима позиция в условията на политически натиск.

***

В образа на екзарх Стефан се съчетават духовник, дипломат и обществен защитник в рядко срещано за българската история единство. Той разбира Църквата не като затворена и самодостатъчна институция, а като активна морална сила, призвана да носи отговорност за съдбата на обществото. През целия си живот – от годините на богословско и пастирско служение през решаващата намеса в защита на българските евреи до твърдата му съпротива срещу политическото подчиняване на Църквата – Стефан следва една и съща линия: защита на човешкото достойнство и на духовната автономия. Дори отстранен, изолиран и лишен от възможност за публична дейност, той остава морален ориентир и пример за лична отговорност пред историята. Затова мястото му не е само в църковната памет, а и в по-широкия разказ за българския XX век – като фигура, която показва, че духовната власт има смисъл само тогава, когато служи на истината, свободата и човека.

Проф. Венцислав Велев

Възстановеното общение

Учредяването на Българската екзархия през 1870 г. с ферман на султан Абдул Азис е резултат от дългогодишната борба на българите за църковна самостоятелност в рамките на Османската империя. Само две години по-късно, през септември 1872 г. Цариградската патриаршия свиква събор, който обявява Българската екзархия за схизматична (разколническа) и прекъсва общението с нея. Формалният мотив е обвинението в етнофилетизъм, но зад това решение стоят и дълбоки конфликти за юрисдикция, влияние и контрол върху обширни епархии в европейските предели на империята. В резултат на това решение Българската църква остава извън общението с останалите пра-

воставни църкви за повече от седемдесет години. Независимо това през този дълъг период тя изгражда и поддържа своя пълноценна църковна организация – с екзарси, митрополити, епархии, духовни училища и широка мрежа от храмове и общини, особено в Македония и Одринско. Въпреки това нейният международен статут остава нерешен, а отношенията с Вселенската патриаршия – трайно обтегнати. След Освобождението от 1878 г. въпросът за преодоляване на разрыва е поставян нееднократно, но поредицата от войни и политически катастрофи – Балканските войни, Първата световна война и тежките последици от Ньойския договор – не позволяват да се стигне до трайно решение.

Промяната идва едва след Втората световна война. През есента на 1944 г. България попада в нова политическа реалност, а международните отношения в Европа се пренареждат из основи. В този контекст въпросът за църковния статут на Българската православна църква отново се поставя с особена настойчивост. В края на 1944 и началото на 1945 г. Светият синод предприема активни действия за възстановяване на прекъснатото общение с Вселенската патриаршия, като търси официално и окончателно решение на проблема за схизмата. Искането е мотивирано както с историческите основания за съществуването на самостоятелна българска църковна йерархия, така и с реалното положение на Бъ-

лгарската църква и останалите поместни православни църкви. Актът от 22 февруари 1945 г. има ясно и измеримо историческо значение. Той не просто заличава едно старо канонично решение от 1872 г., а приключва цяла епоха на институционална несигурност и международна изолация. Това не е символичен жест, а юридически и църковноправен акт, който слага край на каноничния спор от XIX век. От този момент Българската православна църква отново е признат и равноправен член на православно семейство, със свое собствено управление и без подчинение на друга църковна власт. Признанието означава, че Църквата, която още от Възраждането е сред главните носители на българ-

Българският патриарх Кирил

стъпка в развитието на Българската църква. Само осем години по-късно – на 10 май 1953 г. – църковно-народният събор оповестява възстановената Българската патриаршия и избира за патриарх Кирил – свой духовник начело за първи път от края на XIV век.

Погледнато в по-широка перспектива, периодът между 1870 и 1945 г. очертава един дълъг и труден път – от възстановяването на българската църковна институция през десетиле-

т Днес, 80 години след възстановяването на общението, този акт се възприема като едно от най-значимите събития в нейната нова история. Той е свидетелство за устойчивостта на една институция, която успява да съхрани своята идентичност и своята мисия въпреки политическите катаклизми, войните, националните катастрофи и продължителната международна изолация. Признанието от 1945 г. остава траен знак, че борбата за

Патриарх Кирил и членовете на Св. синод

десетилетията до пълното и международно признание. В този смисъл 22 февруари 1945 г. е не просто важна дата, а исторически поврат, който затваря цяла епоха и открива нова страница в живота на Българската православна църква.

гарската църква като утвърдена и пълноценно функционираща институция. В началото на 1945 г. въпросът е разгледан от Светения синод на Вселенската патриаршия. След обсъждане на българското искане и на цялата история на спора Вселенската патриаршия взема решение да сложи край на разрыва от 1872 г. На 22 февруари 1945 г. тя оповестява патриаршески и синодален акт, с който официално отменя схизмата и признава автокефалността на Българската православна църква. Решението е оформено в официален патриаршески и синодален томос. От този момент схизмата е официално отменена, а Българската православна църква е призната за автокефална. Възстановено е пълното църковно общение

ската национална и културна идентичност, получава и полагащото й се пълно международно потвърждение на самостоятелността си. Възстановяването на общението през 1945 г. създава и необходимите предпоставки за следващата голяма

Избор на Кирил Пловдивски за патриарх на Българската православна църква. София, 10 май 1953 г.

духовна самостоятелност, започнала още през XIX век, достига своя завършек едва в средата на XX век – с възстановяването на достойното място на Българската православна църква в православно семейство.

Проф. Венцислав Велев

Свидетел на Великденската акция

Българската екзархия в творбите на художника Николай Павлович

Николай Павлович. Паметник на освобождението на Българската църква (1872). Национална галерия „Квадрат 500“

Николай Павлович е български художник, в чието творчество е залегнала и историческата тематика. През 1861 г. става свидетел на Великденската акция на цариградските българи и тези събития се запечатват дълбоко в съзнанието му. Патриотичните му картини запълват голяма празнина в еволюцията на историческата ни живопис. В подхода си към реализиране на картини на историческа тематика, под влияние на немската школа той прави основни проучвания за времето и епохата – метод, станал основополагащ за следовниците в този жанр. Поклонник на детайла в живописа, портретите му имат фотографска точност, като в същото време са пропити с обаянието на моделите, което той долавя безпогрешно.

В една от своите картини – „Паметник на освобождението на Българската църква“ от 1872 г., Павлович алегорично представя случилото се на 27 февруари 1870 г. Подходът му при направата на картината е познавателен и възбуждащ патриотизъм, с идея творбата му да е не само с естетически характер, а вдъхновяваща и с директни послания, пред-

назначени за широката публика. Въпреки че е привърженик на единството между съдържание и форма, неговите стремежи за директно въздействие нерядко се сблъскват с опита му да овладее четката и линията, подчинявайки ги на идеята, заложена в произведението.

Н. Павлович се опитва с една картина да разкаже много неща. Изгражда пространството като пирамидална композиция, чиято основа са българските архиереи, обявили се първи за независима българска църква – Иларион Макариополски, Авксентий Велешки и Паусий Пловдивски, на Великден 1860 г. Върхът на пирамидата е кръст, позициониран между православен храм и османско укрепление. И двете сгради са познаваеми по съответните си детайли – християнският храм е с кубе като на руска църква – отглас от пребиваването на художника в Южна Русия.

Съответно над османското укрепление се вее флаг с полумесец върху зъбери на стена, много приличаща на крепост, но и на зловец турски зандан. Тримата архиереи са ръководени от представително облечен, увенчан с тиара, наподо-

бляваща владишка корона, свещеник, в чийто образ виждаме първия ни екзарх Антим.

В основата на постаментата, върху който е издигнат кръст, стоят изпълнени с почит представители на обикновения народ, сред които има и един свещеник с нисш ранг, който също е коленичил в молитвена поза.

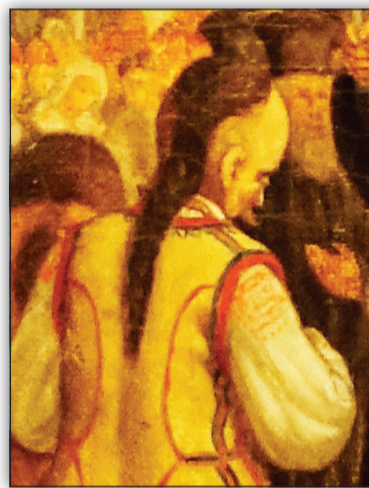
Авторът е обърнал внимание на облеклото на простите миряни, разположени от него на преден план, облекло – много характерно за почти целокупното българско население в онзи период. Двама мъже флангираат архиерите и са почти идентично облечени – къси кожуси, потури, цървули с навуца, с изключително характер-

че младата генерация и на двете общности подкрепя създаването на нещо ново и прогресивно, различно от досегашното верско и народностно статукво: в границите на Османската империя е признато официално обособяването на българите, които имат вече и самостоятелна църква, независима от Вселенската патриаршия в Цариград.

Верен на принципите си, Николай Павлович освен в маслена живопис пресъздава тази своя картина и във вид на литография, за да може да бъде тиражирана и да стигне до повече хора. По същия начин постъпва и с другите си цикли от българската история – литографският отпечатък е сравнително евтин и може да се направи

голям тираж. Неговата цел е да осъществи контакт с широк кръг зрители, подобни на представените в предния план на картината „Паметник на освобождението на Българската църква“. Той изхожда от това, какви са техните стремежи и възжеления и се старее да откликне със свързани с тях произведения. Въпреки че от стилистична и художествена гледна точка творбите на Николай Павлович може да се определят като компромисни, те изиграват своята роля в един период, когато държавата на българския народ възкръсва на европейската сцена заедно със своята независима църква. Под влияние на нови за времето си технологии и модни тенденции, освободени от воала на илюзиите, новите творци чрез силата и устойчивостта на народния дух се извисяват до величави измерения в изкуството. Разкриват се нови идейни хоризонти, облагородяват се и се характеризират с нови амбиции. Българската култура обогатява и европейската цивилизация, изявява се като важен елемент от световното културно наследство.

Д-р Христо Христов

Николай Павлович. Паметник на освобождението на Българската църква (1872). Детайл

ни прически за българи от това време – бръснати слепоочия и дълга плетка, спускаща се към гърба. Такъв тип прически са описани от Стефан Герлах, преминаващ от Западна Европа към Истанбул. Подобни са дрехите на хората и в романа на Генчо Стоев „Цената на златото“, където се пресъздава времето преди Априлското въстание.

Интересни са ликуващите персонажи, запълващи задния план на картината. Обособени са в две групи – едната пред християнския храм, другата – в противоположна посока, в сянката на османските зъбери. И двете групи са представени с модерните за османските поданици червени фесове, облечени в униформи като на лицестии от цариградските колежи – ясен намек,

Николай Павлович. Паметник на освобождението на Българската църква (1872). Литография

Духовност и приемственост

През 2025 г. бяха отбелязани 155 години от учредяването на Българската екзархия и 80 години от възстановяването на автокефалния статут на Българската православна църква. Те са ключови етапи в процеса на изграждане и утвърждаване на българската национална идентичност, духовната самостоятелност и в съхраняването на историческата памет на българския народ.

Водени от дълбоката историческа и ценностна свързаност на двете годишнини, екип от учени и изследователи от УниБИТ, чрез Инсти-

тута, свързани с европейското измерение на българската църковно-национална кауза: Истанбул, Тирана и Виена. Форумите събраха

места, свързани с европейското измерение на българската църковно-национална кауза: Истанбул, Тирана и Виена. Форумите събраха

– маршрут, очертаващ духовните граници на българите и историческия обхват на екзархийската дейност. Изложбата се утвърди като един от най-видимите публични резултати на проекта, който спомогна за каузата на екипа от УниБИТ – екзархийската история да бъде по-достъпна за широка аудитория.

Отбелязването на двете годишнини е национална и международна културна инициатива със стратегическо значение, благодарение на която България направи по-силна връзка с нейните духовни и културни пространства извън днешните ѝ политически граници, съчетавайки научни изследвания и културна дипломатия. Това е инвестиция в националната памет, в международната културна видимост на България и в укрепването на духовния суверенитет на страната. Аналогично, както преди 155 години Българската екзархия се превръща в институционален стълб на българското национално движение, а преди 80 години автокефалната Българска православна църква – в негов исторически и духовен наследник.

Доц. Диана Стоянова

тута за българската диаспора и културното наследство зад граница, разработи и реализира масштабна национална и международна програма под наслов: „Духовност българска: 155 години от учредяването на Българската екзархия и 80 години автокефалия“, която е част от Националния културен календар за 2025 г. и е финансово подкрепена от Министерството на културата.

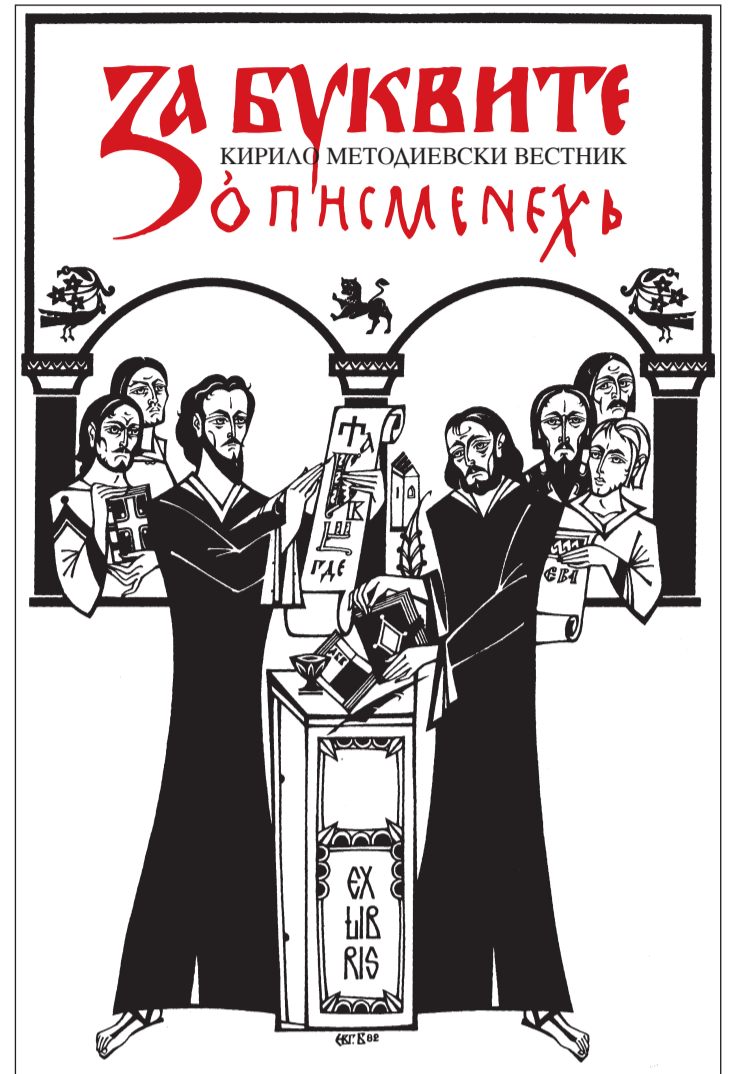
Международната научна програма включваше три големи форума, проведени на символни и исторически

изследователи от различни държави и научни дисциплини, които представиха екзархийската история не като локален български сюжет, а като органична част от общоевропейските процеси през XIX – XX век. Паралелно с научната програма беше разработена във физически и в дигитален вариант пътуваща изложба, представяща историята, териториалния обхват и институционалния мащаб на Българската екзархия. Тя беше представена в Одрин, Истанбул, Битоля, Охрид, Тирана, Виена и Со-

На 26 януари 2026 г. от 18:00 часа в зала „Петър Стайков“ на Клуба на дейците на културата в гр. Смолян ще бъде открита фотодокументална изложба за живота и делото на третия екзарх на Българската православна църква – Стефан I Български. Изложбата се организира съвместно от Българската патриаршия, Института за българската диаспора и културното наследство зад граница при Универси-

тета по библиотекознание и информационни технологии и Клуба на дейците на културата – Смолян, по повод 155-годишнината от създаването на Българската екзархия. Фотодокументалната изложба ще остане в града до 25 февруари 2026 г. за всички, които желаят да се докоснат до светлата личност на екзарх Стефан I Български.

Екслибрис Евгений Босякук

ISSN 1312-3785

Излиза от 1979 година

Бр. 81 / ноември 2025 г.

Основател на изданието
ВЕСЕЛИН ЙОСИФОВ

С особени заслуги за списването
на вестник „За буквите – О писменехъ“

ИЛИЯ ПЕХЛИВАНОВ

Главен редактор

Доц. **ДИАНА СТОЯНОВА**

Съредактор

Д-р **ХРИСТО ХРИСТОВ**

Редактор и коректор

СВЕТА ДЕКОВА

Графично оформление, редактиране и илюстрации
АНТОАНЕТА СЪРНЕВСКА

МЕЖДУНАРОДЕН РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Съпрегосетатели

Проф. **СТОЯН ДЕНЧЕВ**, проф. **ИРЕНА ПЕТЕВА**

ДЖУЗЕПЕ ДЕЛ' АГАТА, **ВАСЯ ВЕЛИНОВА**, **МАРЧЕЛО ГАРЗАНИТИ**,
ДИМИТРИОС ГОНИС, **ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ**, **АКСИНИЯ ДЖУРОВА**,
ИВАН ДОБРЕВ, **НАДЕЖДА ДРАГОВА**,
РУМЯНА ЗЛАТАНОВА, **ДИМИТЪР ИВАНОВ**, **ИЛИЯ ИЛИЕВ**, **МАРИЯ ЙОВЧЕВА**,
НЕДЯКО ЙОРДАНОВ, **ИГОР КАЛИГАНОВ**, **КАЛИНА КАНЕВА**, **ДИМИТЪР КЕНАНОВ**,
РУМЯНА КОНЕВА, **РОЛАНД МАРТИ**, **ПРЕДРАГ МАТЕИЧ**,
ФЛОРИАН МЕСНЕР, **АЛЕКСАНДЪР НАУМОВ**, **СВЕТИНА НИКОЛОВА**,
КОНСТАНТИНОС НИХОРИТИС, **ДМИТРИЙ ПОЛИВЯННИЙ**, **ГЕОРГИ ПОПОВ**,
ЦВЕТИ РАДЕВА, **ЮРИЙ РОСТОВЦЕВ**, **ТАТЯНА СЛАВОВА**, **МАРИНА СМОЛЯНИНОВА**,
ХРИСТО ТЕМЕАСКИ, **СВЕТОЗАР ЕАДЪРОВ**,
АННА-МАРИЯ ТОТОМАНОВА, **ХРИСТО ТРЕНДАФИЛОВ**, **АНАТОЛИЙ ТУРИЛОВ**,
ХИДЕ ФАЙ, **УИЛЯМ ФЕДЕР**, **КРИСТИАН ХАНИК**, **ПЕТЕР ШРАЙНЕР**

Съдейници

Боряна Бужашка, **Ваня Добрева**, **Венцислав Велев**, **Александър Порталски**

Младежка научна академия

Компютърна лаборатория „Джон Атанасов“

Институт за българската диаспора и културното наследство зад граница

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЗА БУКВИТЕ – О ПИСМЕНЕХЪ“

www.unibit.bg • www.zabukvite.org

Научен секретар

Д-р **ЕВГЕНИЯ ВАСИЛЕВА**

© Стефан Пеев, наборен шрифт Pliska
(GNU GENERAL PUBLIC LICENSE), 2016

София, 1784, бул. „Цариградско шосе“ № 119
e-mail: info@zabukvite.org

Печатница

Partner BG

На 22 февруари 1945 г. с патриаршески и синодален акт – ТОМОС, официално се отменя схизмата и се признава автокефалността на Българската православна църква.

„Драматичната и превратна история на Българската екзархия, безспорните успехи на екзархийското дело и различните разочарования в борбата на православния ни народ за свободен и достоен живот свидетелстват още веднъж за старата истина, че действителната сила на все-

ки народ се крие в неговото духовно и културно единство, в съхраняването на неговата памет и осъзнатата необходимост от приемственост и постоянно надграждане на постигнатото от неговите предци“.

† ДАНИИЛ, Патриарх Български
София, 27 януари 2025 г.

